

Γεωγραφίες

Αρ. 29 (2017)

Γεωγραφίες, Τεύχος 29, 2017

ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

-

ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ: Η ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΛΕΣΒΙΑΚΗΣ ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗΣ ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ¹Κατερίνα Σταματοπούλου²*Εισαγωγή*

Η εργασία επικεντρώνεται στην αστική γεωγραφία της λεσβιακής και, ως ένα βαθμό, κούηρ ορατότητας στο Παρίσι. Μέσα από εκτεταμένη επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, έρευνα πεδίου, δύο συνεντεύξεις με διοργανώτριες ομάδες ΛΟΑΤΚ³ βραδιών στο Παρίσι και ανεπίσημες συνομιλίες μου με πληροφοριοδότες, εντοπίζω τις αλλαγές που έλαβαν χώρα στο ΛΟΑΤΚ τοπίο του Παρισιού μετά το 2010, κυρίως με το οριστικό κλείσιμο πολλών λεσβιακών επιχειρήσεων⁴. Η εργασία αναδεικνύει τις νέες στρατηγικές που ακολούθησαν οι λεσβίες και κούηρ γυναίκες για να ανταποκριθούν στα νέα δεδομένα, μέσα από την οργάνωση βραδιών που εκτυλίσσονται σε ένα δίκτυο χώρων, (λιγότερο) σταθερών και (περισσότερο) εφήμερων, οι οποίοι διαχέονται σε διάφορα σημεία της δεξιάς πλευράς της πόλης, προάγοντας έτσι μία νέου τύπου λεσβιακή και ευρύτερα κούηρ ορατότητα και γεωγραφία.

Αστικές λεσβιακές γεωγραφίες

Οι γυναίκες που αγαπούν γυναίκες δεν είναι μία κατηγορία αμετάβλητη και σταθερή, κάτι το οποίο επιβεβαιώνεται και από τους χώρους στους οποίους προσφέρεται η δυνατότητα συνεύρεσης και συνύπαρξης, πολιτικοποίησης, κοινωνικοποίησης, γνωριμιών, φλερτ κ.ό.κ. Πολλαπλές ως προς

τον αυτοπροσδιορισμό τους, ως προς τις προσωπικές και καθημερινές ιστορίες τους, ως προς τις κουλτούρες, το/τα φύλο/α τους και τα ερωτικά τους ενδιαφέροντα και επιθυμίες τους, κάθε μία από αυτές μπορεί να αυτοπροσδιοριστεί με σχήματα πέραν από αυτά που προκαθορίζει αυστηρά μία «λεσβιακή» ταυτότητα. (Για τους σκοπούς αυτής της εργασίας, οι αναφορές στα άτομα αυτά γίνεται ως λεσβίες ή/και κούηρ γυναίκες, γνωρίζοντας ότι μελετήθηκαν χώροι που προσέλκυαν κατά βάση cis⁵-λεσβίες ή/και cis-κούηρ γυναίκες).

Σε αυτό το κριτικής σημασίας συμπέρασμα κατέληξαν και οι πρώτες μελέτες που έλαβαν χώρα τόσο στο Ηνωμένο Βασίλειο όσο και στις Η.Π.Α. μετά το '80 (βλ. ενδεικτικά την εισαγωγή των Browne και Ferreira 2015: 1-28). Ερευνητές και ευρενήτριες, απαντώντας στις ουσιοκρατικές θέσεις του Manuel Castells (1983: 140), βάσει των οποίων οι λεσβίες τείνουν να είναι λιγότερο χωρικά ορατές λόγω της έμφυλης ταυτότητάς τους, σε αντίθεση με τους γκέι άνδρες, οι οποίοι «φύσει» διεκδικούν τον αστικό χώρο και έχουν την οικονομική δύναμη να επενδύσουν σε αυτόν ποικιλοτρόπως, ανέδειξαν τους διαφορετικούς τρόπους κατοίκησης και οικειοποίησης των αστικών χώρων από τις λεσβίες. Για παράδειγμα, η απουσία μεγάλων εμπορικών δραστηριοτήτων, αντίστοιχων με των γκέι ανδρών, δεν σήμαινε απαραίτητα την απουσία και των λεσβιών από τις δυ-

1. Διπλωματική εργασία στο Μεταπτυχιακό Τμήμα Εφαρμοσμένη Γεωγραφία και Διαχείριση του Χώρου, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, επιβλέπων Κ. Χατζημυχάλης.

2. catherine.stamatopoulou@gmail.com

τικές πόλεις. Αντίθετα, αναδεικνύεται η σημασία των κοινωνικών δικτύων, των γειτονιών και της καθημερινής κινητικότητας στον αστικό χώρο ως κύρια συστατικά στοιχεία της λεσβιακής αστικής εμπειρίας και ορατότητας, η οποία κρίνεται ως περισσότερο εφήμερη και μετακινούμενη μέσα στην πόλη (Podmore 2006).

Αναμέσα στα ζητήματα που απασχόλησαν την κοινωνική έρευνα, κυρίως τις δύο τελευταίες δεκαετίες, βρίσκουμε το δίπολο της ορατότητας / αορατότητας σε μία σειρά καθημερινών χώρων, όπως το σπίτι, το εργασιακό περιβάλλον, ο δημόσιος χώρος, ο ακτιβισμός, τα μπαρ και τα κέντρα διασκέδασης (Valentine 1993). Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στους τρόπους αντίστασης και επανοικιοποίησης των χώρων αυτών από τις λεσβίες και κουήρ γυναίκες, καθώς και στις δυσκολίες που καλούνται να υπερκεράσουν λόγω της άσκησης πολλαπλών μορφών ετεροκατονικής βίας και εξουσίας, όπως ο μισογυνισμός, ο ετεροσεξισμός και η λεσφοφοβία, συχνά μάλιστα μέσα στον ίδιο ΛΟΑΤΚ περίγυρο.

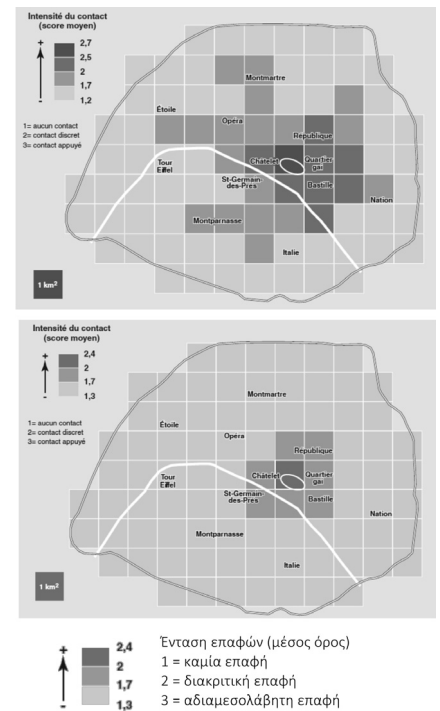
Λεσβιακή ορατότητα στο Παρίσι: μία απότυπωση

Η μελέτη του αστικού χώρου και της σεξουαλικότητας, όπως αυτή εδραιώθηκε κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες στον κλάδο της γεωγραφίας (και όχι μόνο), και ιδιαιτέρως η έρευνα γύρω από το πως ο χώρος εμπλέκεται δυναμικά στην παραγωγή και διαμόρφωση νέων ταυτοτήτων, διεύρυνε τους ορίζοντες σκέψης και πρόσληψης της αστικής εμπειρίας και κυρίως ανέδειξε το πως η πόλη προσλαμβάνεται ως ο προνομιακός τόπος εκδήλωσης κοινωνικών και πολιτισμικών συγκρούσεων. Εδώ η πόλη νοείται ως εν δυνάμει χειραφετητική και ανοιχτή για την εκδήλωση «μειονοτικών» ή «παραραβιατικών» σεξουαλικοτήτων, και

ενίοτε εχθρική ως προς την πλήρη έκφρασή τους.

Σε πρόσφατο άρθρο τους οι Cattan και Leroy (2010) έδειξαν πως η άνιση πρόσβαση στον δημόσιο χώρο του Παρισιού φαίνεται ότι εσωτερικεύεται στις χωρικές συμπεριφορές των γκέι ανδρών και λεσβιών. Ο ρόλος του κατεξοχήν φιλικού Marais είναι ιδιαίτερα σημαντικός στην κατασκευή και οικειοποίηση των ομοσεξουαλικών ταυτοτήτων. Ωστόσο, αυτή η οικειοποίηση είναι συχνά άνιση, καθώς οι λεσβίες υποκείνται σε ένα διπλό καθεστώς αορατότητας λόγω φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Στην έρευνά τους παρατηρούν ότι οι γκέι και λεσβίες που ερωτήθηκαν έχουν διαφορετικές αναπαραστάσεις για τον δημόσιο χώρο. Στο σχήμα που ακολουθεί διαπιστώνουμε ότι οι γκέι άνδρες μπορούν να προβούν σε πιθανές δημόσιες εκφορές της σεξουαλικότητάς τους σε μία ζώνη που εκτείνεται από τον Πύργο του Eiffel στα δυτικά μέχρι τη Βαστίλλη στα ανατολικά και από τις γειτονιές της Ορέρα και της République στο βορρά μέχρι αυτές του Montparnasse και της Place d'Italie στο νότο. Αν όμως εστιάσουμε στις αναπαραστάσεις των λεσβιών, βλέπουμε ότι ο δημόσιος χώρος είναι περισσότερο περιοριστικός και οι στρατηγικές που ακολουθούνται δείχνουν ότι λεσβιακές ταυτότητες εμποδίζονται και οριοθετούνται: σε αντίθεση με τους γκέι άνδρες, οι οποίοι φαίνεται να απολαμβάνουν με καλύτερους όρους το «δικαίωμα τους στην πόλη», βλέπουμε πως οι δυνατότητες ελεύθερης έκφρασης των λεσβιών χωροθετούνται σε συγκεκριμένα μόνο σημεία του χάρτη.

Στο πλαίσιο αυτό λοιπόν, μελέτησα την ορατότητα των λεσβιών και κουήρ γυναικών στον δημόσιο αστικό χώρο του Παρισιού και ιδιαιτέρως το πως αυτή εντοπίζεται στους χώρους κοινωνικοποίησης, διασκέδασης και συνάρθρωσης. Ιστορικά, οι χώροι αυτοί φιλοξένησαν τις πρώτες απόπει-

Σχήμα: Οι δυνατότητες ελεύθερης έκφρασης των γκέι ανδρών (πάνω) και λεσβιών (κάτω) στο δημόσιο χώρο σύμφωνα με τις ίδιες. Πηγή: Cattan και Leroy 2010: 16. Ίδια μετάφραση.

ρες συγκρότησης μίας ευρύτερα ΛΟΑΤΚ υποκοουλτούρας και με την πάροδο των χρόνων η πλειονότητά τους εμπορευματοποιήθηκε. Ενώ λοιπόν μέχρι και τη δεκαετία του 1990 οι λεσβιακοί σταθεροί χώροι άνθιζαν προσφέροντας μία ποικιλία δραστηριοτήτων (πολιτιστικών, πολιτικών και εμπορικών), σταδιακά μέχρι και σήμερα παρατηρούνται τάσεις παρακμής τους (Cattan και Clerval 2011). Ωστόσο, η άνθιση μικρών συνοικιακών λεσβιακών μπαρ σε περιοχές που ήδη θεωρούνται gentrified (π.χ. 11^ο διαμέρισμα), η δημιουργία νέων ομάδων, η έκρηξη του διαδικτύου και η επανάσταση που αυτό φέρνει στους τρόπους κατασκευής κοινωνικών δικτύων και καναλιών ενημέρωσης, η κουλτούρα του Do It Yourself (DIY) και η επιθυμία προσφοράς εναλλακτικών μουσικών και χωρικών επιλογών

πέραν της mainstream, κυρίως αμερικανικής και επομένως συχνά ομοκατονικής κουλτούρας του Marais, αλλάζουν το τοπίο της λεσβιακής και ευρύτερα ΛΟΑΤΚ διασκέδασης στο Παρίσι. Η αλλαγή αυτή καταγράφεται μέσα από την εγκαθίδρυση ενός εφήμερου δικτύου τόπων (στους οποίους λαμβάνουν χώρα διάφορες εκδηλώσεις) που επιτρέπει εν τέλει την πρόσβαση των λεσβιών και κουήρ γυναικών σε διαφορετικά και διάσπαρτα σημεία της πόλης.

Η εναλλακτική γεωγραφία της λεσβιακής διασκέδασης: προς μία επαν-απόγνωση του παρισινού αστικού χώρου.

Η έρευνά γύρω από τις νέες χωρικές στρατηγικές που ανέπτυξαν οι λεσβιακές και ευρύτερα ΛΟΑΤΚ ομάδες στο Παρίσι φανέρωσε έναν διαφορετικό χάρτη της πόλης. Ήδη από το 2011 οι Cattan και Clerval (ό.π.) καταγράφουν διαφορετικές βραδιές διασκέδασης τις οποίες κατηγοριοποιούν σε σταθερές [soirées fixes] και «μετακινούμενες» [soirées itinerants] και σε μεικτές [soirées mixtes] και μη μεικτές [soirées non mixtes] αναλόγως εάν υποδέχονται αποκλειστικά λεσβιακό κοινό ή όχι. Η πληθώρα των τόπων και των προσφερόμενων επιλογών αποδεικνύει ότι κάθε βραδιά έχει τη δική του ομάδα-στόχο [target group]. Θα μπορούσαμε επίσης να αναφέρουμε ότι οι βραδιές αυτές αποτυπώνουν και μία παλαιότερη αντίθεση μεταξύ δύο μπαρ, του Le Pulp και του Rive Gauche, τα οποία στόχευαν σε δύο διαφορετικούς τύπους κοινού κυρίως ως προς την ηλικία, τις μουσικές επιλογές και την underground ή chic λεσβιακή ταυτότητα που προωθούσε το κάθε ένα. Παράλληλα, η αντίθεση αυτή διαγράφεται και χωρικά μεταξύ δεξιάς και αριστερής όχθης.

Στον παρακάτω χάρτη λοιπόν προσπάθησα να καταγράψω, βάσει του

πλούσιου υλικού που συγκέντρωσα, τους χώρους στους οποίους, από το 2000 έως και τον Ιούνιο του 2016, φιλοξενήθηκαν λεσβιακές και ευρύτερα κουήρ βραδιές. Μέσα από τις συνεντεύξεις, αλλά και την επικοινωνία με τις πληροφοριοδότες μου, έγινε σαφές ότι σκοπός των βραδιών αυτών είναι η ενίσχυση της ορατότητας των ΛΟΑΤΚ ατόμων, και των λεσβιών ειδικότερα (π.χ. στην περίπτωση των βραδιών WET FOR ME της ομάδας Barbi(e)turix). Η δυνατότητα που προσφέρεται στις λεσβίες και κουήρ γυναίκες να διασχίσουν την πόλη και μάλιστα να επενδύσουν σε μέρη, χώρους και γειτονιές που δεν ταυτοποιούνται ή προσδιορίζονται ως ΛΟΑΤΚ ενδυναμώνει το «δικαίωμά τους στην πόλη» και δημιουργεί εφήμερους ή και πιο σταθερούς πυρήνες ασφάλειας και αποδοχής. Το συμπέρασμα αυτό αμφισβητεί παλαιότερες υποθέσεις σχετικά με την λιγότερο «εξωστρεφή» συμπεριφορά των ομοσεξουαλικών γυναικών στο αστικό χώρο και επιβεβαιώνει τη σημασία των δικτύων ως τρόπου οργάνωσης και εκδήλωσης της λεσβιακής ορατότητας. Οι χώροι αυτοί γίνονται πεδία αντίστασης και απελευθέρωσης, έστω και προσωρινά,

και λειτουργούν ως σημεία αναφοράς για την κατασκευή των νέων λεσβιακών ταυτοτήτων.

Ανάμεσα στα βασικότερα χαρακτηριστικά που διατέμνουν κάθε σχεδόν βραδιά που αποτυπώνεται στον χάρτη θα ξεχώριζα τα εξής: Αρχικά, τα άτομα (ως επί το πλείστον νεαρά) που συχνάζουν στις βραδιές αυτές φαίνεται να μοιράζονται ένα κοινό πολιτιστικό κεφάλαιο πέραν του κοινού (ενδεχομένως) σεξουαλικού τους προσανατολισμού. Το κεφάλαιο αυτό μπορεί να είναι κοινές πανεπιστημιακές σπουδές (ιδιαίτερος σε ζητήματα φύλου και σεξουαλικότητας) κοινά μουσικά ακούσματα (ιδιαίτερος όσον αφορά στη ροκ, indie, ηλεκτρονική και techno σκηνή) ποικίλλοι κώδικες ντυσίματος και androgynous «πειραματισμοί» σχετικά με τη «θηλυκότητα» ή/και την «αρρενωπότητα». Δεύτερον, η χωρική διάχυση που αποτυπώνεται επιβεβαιώνει τον μεγάλο ρόλο που έχουν διαδραματίσει οι αλλαγές που προέρχονται από τις διαδικασίες του gentrification μετά το '80. Η δεξιά όχθη του ποταμού συγκεντρώνει την πλειοψηφία των χώρων που φιλοξενούν ΛΟΑΤΚ βραδιές, καθώς μέσα από την αστική ανανέωση

D. Sekfali & K. Σταματοπούλου

Χάρτης: Χωρική διάχυση της λεσβιακής και κουήρ ορατότητας μέσα από τη διοργάνωση βραδιών, Ιούνιος 2016, προσωπική καταγραφή. ©Κ. Σταματοπούλου & D. Sekfali.

που έχει επέλθει, οι γειτονίες αυτές χαρακτηρίζονται ως εναλλακτικές σε σύγκριση με την πιο μεγαλοαστική και συντηρητική αριστερή όχθη. Το γεγονός ότι επιμέρους ομάδες επενδύουν σε αυτά τα γεωγραφικά διαμερίσματα μπορεί επίσης να εξηγηθεί και από την πληθώρα των τρόπων μετακίνησης, καθώς και τον κεντρικό και πολύ ζωντανό τους χαρακτήρα. Τρίτον, θα ήθελα να υπογραμμίσω ότι η ετικέτα «λεσβία» ή «κουήρ γυναίκα» ή ευρύτερα «ΛΟΑΤΚ άτομο» σε αυτές τις βραδιές περιγράφει ένα πολιτισμικό σημαίνον και όχι μία σταθερή και άκαμπτη σεξουαλική ταυτότητα. Οι πρωτοβουλίες αυτές ξεκίνησαν με τον στόχο να ενδυναμώσουν την ορατότητα των ΛΟΑΤΚ ατόμων σε μία πόλη που είτε απουσιάζαν «αντί-χώροι» [counter spaces] έκφρασης, είτε αποκλείονταν από τους διαθέσιμους και κυρίως ανδροκρατούμενους και ομοκανονικούς χώρους. Οι πολιτικές και κοινωνικές συγκυρίες δεν υπήρξαν σχεδόν ποτέ με το μέρος τους (π.χ. Manif pour tous). Ωστόσο, ο χώρος έχει τη δική του δυναμική, αποτελεί πεδίο εξουσίας και αντίστασης και είναι θεμιτό, πιστεύω, να βρίσκουμε εναλλακτικούς τρόπους ενοίκησης του. Το γεγονός ότι συγκεντρώνονται πάνω από 800 άτομα, και μάλιστα γυναίκες και δη λεσβίες για να διασκεδάσουν σε έναν χώρο δεν είναι ζήτημα ήσσονος σημασίας. Οι γενιές αλλάζουν, πολιτικοποιούνται, ευαισθητοποιούνται και διεκδικούν τα σώματα, τις επιθυμίες και τις ταυτότητές τους με άλλους όρους. Αναγνωρίζοντας λοιπόν τον βαθιά σεξουαλικοποιημένο χαρακτήρα του δημόσιου ετεροκανονικού χώρου, θεωρώ ότι όλα τα απεικονιζόμενα σημεία του χάρτη διακόπτουν το ετεροκανονικό συνεχές, έστω με τρόπο εφήμερο, αλλά ιδιαίτερα συμβολικό⁶.

Ωστόσο, αν όπως φαίνεται και στο χάρτη, οι λεσβίες και κουήρ γυναίκες έχουν ως ένα βαθμό καταφέρει να διεκδικήσουν το δικό τους, δυναμικό

και ανοιχτό χώρο στο Παρίσι, στο μέλλον η έρευνα θα πρέπει να στραφεί και σε ζητήματα που σχετίζονται με την εθνικότητα και τους εξωτερικούς αλλά και εσωτερικούς αποκλεισμούς υποκειμενικότητων που αφίστανται των κυρίαρχων έμφυλων και εθνοτικών προσδιορισμών και τη δημιουργία όχι μόνο «ασφαλών», αλλά κυρίως «γενναίων» χώρων. Χώρων δηλαδή που δεν φοβούνται τη σύγκρουση, αλλά αντίθετα την επιδιώκουν και παράλληλα διεκδικούν τη χωροκοινωνική δικαιοσύνη.

Για παράδειγμα, στο γαλλικό συγκείμενο έχει μεγάλο ενδιαφέρον η έρευνα γύρω από τη συγκρότηση χώρων από μη λευκές λεσβίες και κουήρ γυναίκες [lesbians and queers people of color]. Η δράση και η συνάντηση μη λευκών ομάδων στο Παρίσι αποσυνδέει και αποστιγματίζει αυτές τις υποκειμενικότητες από την αστική περιφέρεια και τα προάστια που κατά κανόνα ζουν. Η οικειοποίηση διάφορων χώρων συνάντησης και πολιτικής συναλλαγής δημιουργεί τις συνθήκες για πλουραλισμό και ετερογένεια, την ίδια στιγμή που η Γαλλία προσλαμβάνεται ως τόπος εξορίας και η περιθωριοποίηση πολλών γυναικών στα περίχωρα του Παριού καθίσταται όχι μόνο επισημική, αλλά και επικίνδυνη. Τέλος, μελλοντικά αξίζει να ερευνηθεί ο αντίκτυπος των ΛΟΑΤΚ αυτών βραδιών και σε άλλες πόλεις, εκτός της γαλλικής πρωτεύουσας, όπως στις Lyon, Lille και Toulon, οι οποίες αναδεικνύουν άλλες χωρο-κοινωνικές δυναμικές.

Σημειώσεις

3. ΛΟΑΤΚ: Λεσβιακές Ομοσεξουαλικές Αμφιλοσεξουαλικές Τρανσεξουαλικές Κουήρ.

4. Μία επιχείρηση μπορεί να κατηγοριοποιηθεί ως λεσβιακή όταν διευθύνεται από μία ή περισσότερες λεσβίες (και δουλεύουν σε αυτήν κυρίως γυναίκες και λεσβίες) και στην οποία συχνάζουν μόνο ή κυρίως λεσβίες. Εδώ βέβαια προκύπτει εύλογα το ερώτημα ως προς τον χαρακτηρι-

σμό και άλλων επιχειρήσεων όπου συχνάζουν εκτός από λεσβίες και άλλα μέλη της ΛΟΑΤΚ κοινότητας. Τη διαπίστωση αυτή δεν την εκλαμβάνω ως εμπόδιο στη μελέτη, καθώς αυστηρώς λεσβιακοί χώροι διασκέδασης και κοινωνικοποίησης πλέον δεν υπάρχουν.

5. Cisgender: Ένα άτομο του οποίου η έμφυλη ταυτότητα ταυτίζεται με το βιολογικό του φύλο.

6. Την επισήμανση αυτή δεν θα συμμεριστούν πολλοί και πολλές που κρίνουν ότι η λεσβιακή ορατότητα χάνει την αυτοτελή δυναμική της, καθώς «διολισθένει» προς μία «αφηρημένη» και δίχως ταυτότητα κουήρ ορατότητα και άρα καταλήγει να γίνεται συνώνυμο, για ακόμη μία φορά, της γκέι ανδρικής ορατότητας.

Βιβλιογραφία

- Browne, K. and Ferreira, E. (2015), «Introduction to Lesbian Geographies», in Browne, K. and Ferreira, E. (eds), *Lesbian Geographies. Gender, Place and Power*, London and New York: Routledge, pp. 1-28.
- Castells, M. (1983), *The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*, London: Edward Arnold.
- Cattan, N. and Clerval, A. (2011), «A Right to the City? Virtual Networks and Ephemeral Centralities for Lesbians in Paris», *Justice Spatiale | Spatial Justice*, [Online], 3. Διαθέσιμο στο <https://www.jssj.org/wp-content/uploads/2012/12/JSSJ3-3en1.pdf> [Τελευταία πρόσβαση: 11 Ιουνίου 2017].
- Cattan, N. and Leroy, S. (2010), «La ville négociée: les homosexuel(le)s dans l'espace public parisien», *Cahiers de géographie du Québec*, 54 (151), pp. 9-24.
- Podmore, J. (2006), «Gone 'underground'? Lesbian Visibility and the Consolidation of Queer Space in Montréal», *Social & Cultural Geography*, 7 (4), pp. 595-625.
- Valentine, G. (1993), «(Hetero)sexing space: lesbian perceptions and experiences of everyday spaces», *Environment and Planning D: Society and Space*, 11, pp. 395-413.